

УДК 378: 371.1

**СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ****Наталія АШИХМІНА (Одеса)**

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в соціальній, економічній і духовній сферах суспільства, втрата раніше значущих цінностей і виникнення нових істотно впливають на розвиток освіти, сучасний стан якої характеризується як кризовий. Однією з провідних тенденцій розвитку освітньої ситуації сьогодні стає перехід до ціннісної парадигми. Цей перехід зумовлений трансформацією педагогічної думки, пов'язаної з перетворенням односторонньо-функціонального уявлення про освіту як універсальної цінності до цілісного її бачення.

В умовах ринкової економіки розвиток професійно-ціннісних орієнтацій визначається цінностями, спрямованими на успіх, конкуренцію, професіоналізм тощо. Мова йде про домінування прагматичного, а не духовного аспекту. Ціннісний зміст професії, її духовно-моральний потенціал залишаються, на жаль, за межами уваги, зокрема ця проблема торкається і майбутніх учителів музики. Вивчення проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у галузі мистецької освіти як провідника духовної культури суспільства стає все більш актуальною проблемою вищої школи.

Реалізація фахового потенціалу майбутнього вчителя музики багато в чому залежить від того, наскільки педагогічний університет орієнтує студента на ствердження особистої відповідальності за результати своєї музично-педагогічної діяльності, на усвідомлення ним соціальної значущості і цінності професії вчителя музики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей широко висвітлена в науковій літературі. Це, ключове для нашого дослідження, поняття розглядається з різних позицій: філософії, соціології, психології, педагогіки. Значний внесок до розробки ціннісної парадигми був з боку таких науковців, як-от: Б. Ананьєв, О. Дробницький, В. Тугарінов, В. Ядов та ін.

У педагогічному контексті досліджувалася проблема мотиваційно-ціннісного ставлення учнів до пізнавальної діяльності (Б. Кузнецов, В. Миронов, О. Хмелева та ін.). Питання ціннісних орієнтацій в освіті висвітлювалося в роботах В. Гінецинського, В. Прянікова, З. Равкіна, В. Собкіна та ін. Ціннісні підходи до управління освітою сформульовані в

дослідженнях В. Караковського, Г. Корнетова та ін. Аксіологічні характеристики педагогічної діяльності розкриваються в роботах В. Сластьоніна, Є. Шиянова, Н. Щепкіної.

У сфері вищої музично-педагогічної освіти накопичений вагомий досвід щодо вивчення різних аспектів професійної і фахової підготовки вчителя музики (Е. Абдуллін, Ю. Алієв, Г. Падалка, Л. Рапацька, О. Реброва, О. Ростовський, О. Щолокова та ін.). Дослідженню соціального аспекту становлення ціннісних професійних орієнтацій вчителя музики присвячені роботи О. Асатрян; О. Плохотнюк розглядав питання формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики, враховуючи особливості музично-виконавської діяльності; про підвищений інтерес до проблеми формування духовно-моральних цінностей вчителя музики свідчать сучасні дослідження В. Богатова і Р. Лозовської тощо.

Аналіз мистецько-педагогічної літератури і вивчення реальної художньо-методичної практики свідчать про те, що при якому розумінні необхідності наукової розробки поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя музики», осмислення специфіки означеного феномену в галузі мистецької педагогіки здійснюється не повною мірою. Одним із способів вирішення цієї проблеми є визначення сутності й компонентної структури професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики. Означене вважаємо **метою статті**.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесу становлення ціннісних орієнтацій особистості дозволяє виділити ті з них, які вважаються наукою, як загальнолюдські і характеризують собою соціальну доміную орієнтації у всі часи розвитку суспільства.

Такими ціннісними орієнтаціями ми вважаємо професійно-ціннісні орієнтації, зокрема – і в майбутніх учителів музики. Цінності ми розглядаємо як орієнтири, відповідно до яких найчастіше майбутній фахівець усвідомлює і проектує свою художньо-освітню, професійну і фахову дійсність, а не організує власну поведінку. В регуляцію поведінки цінності залучаються лише в ситуації, коли в студента є повна свобода вибору, коли вибір тієї чи іншої лінії

поведінки не підпорядкований зовнішній необхідності або нагальним потребам.

Більшість педагогічних й психологічних досліджень проблеми професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців акцентують методологічну позицію, так як вона визначає логіку наукового пошуку і його методику. У зв'язку з цим можна виділити дві великі групи наукових робіт.

До першої слід віднести дослідження, де провідною методологічною основою є положення про загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ. Рішення проблеми вчені бачать через призму діяльнісного підходу (І. Нікітіна, В. Тамарін, С. Хмара, Є. Шиянов та ін.). Серед дослідників у галузі мистецької освіти – це Л. Рапацька, І. Сергієнко, Н. Шишляннікова та ін.

Найбільш значним є дослідження Є. Шиянова, який розуміє під професійними цінностями особливості, які дозволяють особистості задовольняти матеріальні, духовні і громадські потреби, а також є орієнтирами її соціальної та професійної активності. За основу класифікації означених цінностей вчений узяв потреби індивіда та їх відповідність професії [9].

В. Сластьонін у своїх дослідженнях звертає увагу на те, що в полі зору викладача вищої школи постійно повинні знаходитися ціннісні орієнтації студентів. Вчений звертає увагу на те, що часто відбувається відчуження майбутнього фахівця від ціннісних властивостей педагогічної діяльності. Драматизм, зауважує В. Сластьонін, полягає в тому, що система професійної освіти, не блокуючи цей руйнівний процес, зберігає багато в чому знеособлений характер. Тому стратегію освіти має складати суб'єктивний розвиток і саморозвиток особистості студента, здатного виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси. Орієнтиром при цьому виступають професійні ціннісні орієнтації студентів – одне з провідних стрижневих утворень особистості, яке визначає вірність гуманістичним ідеалам і готовність до діяльності у відповідності з найвищими духовними цінностями. Вони тісно пов'язані з професійною самосвідомістю і визначають її найважливішу сутність [7].

Професійні ціннісні орієнтації трактуються С. Хмарою, як найважливіший компонент у структурі особистості, що визначає весь комплекс компонентів професійної спрямованості [8].

З позиції системного підходу сутність професійно-ціннісних орієнтацій і їх роль у розвитку особистості розглянуто в роботах О. Андрієнко, І. Ісаєва, Н. Ситнікової та ін.

І. Ісаєв визначає професійні ціннісні орієнтації як складне соціально-психологічне утворення, в якому поєднуються цільова і мотиваційна спрямованість особистості. Об'єктивне сприйняття професійних ціннісних орієнтацій майбутнім фахівцем визначається, на думку дослідника, багатством його особистості, науково-професійною кваліфікацією, професійним стажем, розвиненим професійним мисленням. І. Ісаєв зауважує, що актуалізуються лише ті професійні цінності, які набувають для майбутнього фахівця професійно необхідний сенс [5].

Проблему професійних цінностей та професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у контексті їх самоактуалізації розглядає О. Андрієнко. При цьому, на думку дослідниці, самоактуалізація зумовлює взаємозв'язок особистості, діяльності і цінностей, на які особистість орієнтується під час свого самовизначення [1].

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять роботи, які вивчають професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців у галузі мистецької освіти, зокрема майбутніх учителів музики.

В. Волкова досліджувала сутність і структуру професійно-ціннісних орієнтацій студентів музично-педагогічних факультетів на міжособистісному рівні. Вчена виділяє соціально, особистісно і функціонально значущі компоненти і визначає професійно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя музики як складне інтегративне утворення в структурі особистості, що проявляється у вибіркового оціночного ставленні до педагогічної діяльності. [3, с. 31].

Дане визначення схоже з умовиводом В. Дряпки щодо сутності ціннісних орієнтацій. Дослідник вважає означений феномен відносно стійкою системою фіксованих установок, інтегративною спрямованістю особистості, що зумовлена певними цінностями, і виражається в здатності до цілісного усвідомлення та переживання явищ дійсності й мистецтва, готовності до виконання оціночної діяльності, а також в мотивації того чи іншого ставлення до них людини [4, с. 58].

На думку дослідника, художньо-педагогічний аспект формування ціннісних орієнтацій полягає в тому, що під впливом цілеспрямованого виховного процесу справжні цінності повинні виступати в якості переживання і усвідомлення їх як потреб, інтересів, ідеалів особистості, які спонукатимуть майбутнього вчителя музики до засвоєння, створення та реалізації цінностей у всіх сферах життєдіяльності.

О. Плохотнюк, розглядаючи аксіологічні аспекти музично-виконавської діяльності майбутніх фахівців у галузі мистецької освіти, вказує, що професійно-ціннісні орієнтації – це системоутворювальні компоненти цілісності особистості, що детермінують її ставлення до професійно-педагогічних цінностей, цінностей музичного виконавства і сприяють професійно-особистісної константності і забезпечують плідну педагогічну та музично-виконавську діяльність [6, с. 10].

Погоджуємося з висновками вищезначених дослідників, які розробили класифікаційні характеристики, рівні функціонування ціннісних орієнтацій особистості вчителя музики й охарактеризували структурні компоненти професійно-ціннісних орієнтацій студентів музичних спеціальностей. Можемо констатувати відсутність протиріч і принципових відмінностей в інтерпретації вченими самого поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя музики».

Професійні ціннісні орієнтації майбутніх учителів музики ми розуміємо як необхідний компонент їх професійного самовизначення, який виражається в ціннісному виборі траєкторії художньо-освітньої діяльності, проєктуванні себе як фахівця.

Вважаємо, що структура досліджуваного феномена складається з таких компонентів: смисло-цільового, емоційно-чуттєвого, когнітивно-операційного і рефлексивно-діяльнісного.

Смисло-цільовий компонент розглядається нами з позиції формування професійних особистісно-значущих смислів і цілей, коли майбутній вчитель музики стає реальним суб'єктом свого професійного вибору.

Будь-яка діяльність ефективна лише за наявності сенсу. Сенс художньо-педагогічної діяльності має двоїсту природу: з одного боку, смисл усвідомлюється як сутність художньо-педагогічних, творчих, музично-виконавських та інших явищ і є результатом професійного пізнання, з іншого – це результат смислотворчої активності майбутнього вчителя.

Така активність в контексті нашого дослідження розуміється як інтегративний спосіб пізнання і вивчення явищ та предметів з позиції їх цінності для майбутньої професії вчителя музики, професійного розвитку й саморозвитку студентів. В контексті означеної позиції художньо-педагогічний процес у вищій школі є стимулюючим по відношенню до музичного навчання, в якому особливої значущості набуває ціннісно-сміслова домінанта, а також рефлексивне осягнення

майбутніми фахівцями власної ціннісно-сміислової і мотиваційної сфери.

Емоційно-чуттєвий компонент професійно-ціннісних орієнтацій характеризує зміст, якість, динаміку емоцій і почуттів майбутніх учителів музики в контексті їх ставлення до професії. Сутнісною властивістю такого ставлення є, перш за все, його емоційно-естетична спрямованість, яка реалізується в єдності з інтелектуальною і волевою складовими.

Емоційна сторона професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців проявляється в ставленні до професійних знань, до їх набуття, передачі і використання, у ставленні до вчнків при оцінюванні набутих знань.

Емоції є «особливим класом психічних процесів і станів ...»; вони віддзеркалюються у формі безпосереднього переживання значущості діючих на індивіда явищ і ситуацій [2, с. 56]. Емоції і почуття пронизують усі сторони професійної діяльності вчителя музики. Вчитель музичного мистецтва для своїх вихованців є провідником у величезний, незнайомий, часом складний світ музики. Він просто не має права бути нудним, одноманітним, невиразним. Спілкування вчителя має бути пронизаним емоційними складовими, що дозволяють «забарвити» педагогічну взаємодію у відповідні тони і тим самим регулювати його інтенсивність, глибину, тривалість.

Когнітивно-операційний компонент професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя музики є своєрідним інформаційним «полем», яке віддзеркалює все розмаїття такого поняття, як «професія вчителя музики», його зміст і сутність.

Означений компонент характеризується наявністю в студентів навичок практичної художньо-освітньої діяльності, здатністю сприймати, усвідомлювати і відтворювати навчальний матеріал, зокрема твори музичного мистецтва, інтерпретувати художньо-образний зміст музичних творів, висловлювати власне художнє ставлення до художньо-освітньої інформації, що є основою професійної та фахової компетентності майбутніх фахівців.

Охарактеризуємо *рефлексивно-діяльнісний* компонент професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчить про те, що рефлексія розглядається як найважливіший компонент навчальної діяльності, який виконує функцію механізму контролю засвоєння отриманих знань (Л. Виготський, В. Давидов, С. Рубінштейн та ін). Рефлексія визначається дослідниками як

розуміння й усвідомлення студентом самого себе через самопізнання та розуміння того, як інші сприймають його індивідуальні, в тому числі й професійні, особливості. Означений процес є осмисленням майбутнім учителем музики художньо-освітньої діяльності та її результатів, усвідомлення й виправлення власних недоліків для підвищення ефективності самоосвіти й самовдосконалення з метою професійного й фахового розвитку.

Зазначимо, що рефлексія є одним з механізмів, який дозволяє студенту стати стратегем власної майбутньої професійної діяльності. Цінність рефлексії зумовлена, в першу чергу тим, що в ході рефлексування об'єктивних чинників художньо-освітньої дійсності створюється власна особистісно-творча концепція професійного становлення. Таке уявлення про «справжнє» і «можливе» є визначальним в оцінці результатів навчання та процесів професійного розвитку й саморозвитку студентів.

Висновки. Вивчення науково-методичної літератури з проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців дозволило зробити висновок про те, що більшість дослідників у педагогічній і мистецько-освітній галузях розглядають означений феномен як складне інтегративне утворення, яке проявляється у вибіркового оціночному ставленні до майбутньої професійної діяльності.

Професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів музики ми визначаємо як необхідний компонент їх професійного самовизначення, який виражається в ціннісному виборі траєкторії художньо-освітньої діяльності, проектуванні себе як фахівця. Основу професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя музики складають такі структурні компоненти: смисло-цільовий (професійні особистісно-значущі смисли й цілі), емоційно-чуттєвий (зміст (музика), якість, динаміка емоцій й почуттів майбутніх фахівців в контексті ставлення до професії та її цінностей); когнітивно-операційний (знання про професію, професійні знання, вміння ними оперувати); рефлексивно-діяльнісний (осмислення результатів художньо-освітньої діяльності, відповідальність за власні рішення й вчинки, усвідомлення себе через пізнання своєї професійної сутності).

Перспективною темою подальшого дослідження означеної проблеми може стати визначення педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андриенко Е. В. Подготовка учителя к самоактуализации в педагогической деятельности: автореф. дисс...канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Е. В. Андриенко. – М., 1994. – 18 с.
2. Виллонас В. К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Виллонас. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 142 с.
3. Волкова Н. А. Динамика ценностных ориентаций в структуре личностных характеристик у школьников: автореф. дисс...канд. псих. наук: спец. 17.00.01 / Н. А. Волкова. – Л.: ЛГУ, 1993. – 22 с.
4. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій вчителя музики: навч. посібник / В. І. Дряпіка. – К. – Ужгород: Ліра, 2000. – 340 с.
5. Исаев И. П. Теоретические основы формирования профессиональной педагогической культуры преподавателя высшей школы: автореф. дисс...д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 / И. П. Исаев. – М., 1993. – 32 с.
6. Плохотнюк О. В. Формування професійно ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі музично-виконавської діяльності: автореф. дисс...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О. В. Плохотнюк. – Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – 22 с.
7. Сластенин В. А. Ценностные ориентации и профессиональное самосознание учителя / В. А. Сластенин // Ценностные ориентации в сфере образования [под ред. З. И. Равкина; в 2-х т.]. – М., 1995. – Т.1. – С. 3–4.
8. Хмара С. А. Особенности формирования профессиональных ценностных ориентаций молодого учителя: автореф. дисс...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / С. А. Хмара. – Хабаровск, 1996. – 19 с.
9. Шиянов Е. Н. Теоретические основы гуманизации педагогического образования: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / Е. Н. Шиянов. – М., 1991. – 33 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ашихміна Наталія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: методологія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті художньо-естетичних інновацій мистецької освіти.